

Lars Bo Langsted – Peter Garde – Vagn Greve – Thomas Elholm:
Criminal Law in Denmark
Fifth Edition. Wolters Kluwer 2019. 264 ss.

Som titeln anger handlar boken om dansk straffrätt. Det är dock inte fråga om en redogörelse enbart för det som traditionellt brukar räknas till straffrätt i nordiska sammanhang, dvs. ansvarsläran, de enskilda brottstyperna och påföljds läran. I boken redogörs också för straffprocessen och verkställigheten av straff och andra påföljder. Man kan säga att boken handlar om dansk kriminalrätt, varvid bestämningen »kriminal« omfattar mycket mera än »straffrätt«. Ursprungligen publicerades texten som en del av *Criminal Law* i serien *International Encyclopaedia of Laws*. Av övriga nordiska länder finns en motsvarande text från 2015, skriven av Terttu Utriainen och då om Finland.

Criminal Law in Denmark inleds med en allmän introduktion (s. 17-33) där en rad nyttiga fakta om Danmark och det danska kriminalsystemet presenteras. Efter detta följer tre delar. Den första handlar om materiell straffstraff (s. 35-128), den andra om straffprocessrätt (129-230) och den tredje delen om påföljdsverkställighet (s. 231-258). Det framgår av författarpresentationerna i början av boken att Thomas Elholm uppdaterat introduktionen samt del I och del III. Av dessa har Lars Bo Langsted ursprungligen skrivit introduktionen och del I medan framlidne Vagn Greve skrivit del III. Peter Garde, pensionerad kriminaldomare har skrivit del II.

Vilken nytta kan man då ha av en sådan »nötskalsbok«? Här kan jag givetvis bara tala för mig själv och då i egenskap av akademisk forskare verksam i ett annat nordiskt land. Först och främst erbjuder boken en möjlighet att snabbt och enkelt ta reda på hur en viss fråga eller problemkomplex regleras i dansk rätt. Om ett mera utförligt svar är av nöden kan läsaren via litteraturlistan i slutet av boken hitta standardverken som för vidare in i dansk rätt. För den som vill skaffa sig en allmän överblick av dansk straff- och straffprocessrätt erbjuder boken en förträfflig introduktion. Det intressanta är att någon motsvarande sammanställning mig veterligen inte finns på nationalspråken i de nordiska länderna. En förklaring hitas kanske i traditionen – det är inte så vanligt att materiell och formell rätt behandlas i samma publikation.

Nedan följer några smakprov ur boken. Valet är givetvis präglat av min (rikliga eller felaktiga) förkunskap om innehållet i dansk kriminalrätt. Först ut kommer den straffrättsliga legalitetsprincipen. Är det sant att man i Danmark tillåter

bestraffning utanför ordalydelsen och med stöd av analogislut? Åtminstone innehåller den danska strafflagen (*straffeloven* 1930) möjlighet till analog rättstillämpning. Av boken framgår att möjligheten sällan används explicit; i stället formulerar sig domstolarna så att det lämnas öppet om tillämpningen grundas på ordalydelsen eller dess analogi (s. 36-37). Hur är det då med brottsbegreppet som i boken kallas *Basic Elements of Criminal Offences*? Enligt boken består ett brott av tre element eller delar (s. 62). För det första ska en objektiv handling eller en underlåtenhet föreligga (*actus reus*). För det andra ska gärningspersonen ha handlat uppsåtligt eller av oaktsamhet. Någon gång används strikt ansvar. Till detta skuldkrav hör utevaron av psykisk ohälsa. Och för det tredje krävs att gärningspersonen ska ha handlat olagligt (*unlawful*). Detta utesluts bl.a. vid nödvärn. Enligt boken skiljer man i dansk straffrätt inte mellan rättfärdigande och ursäktande grunder utan man talar i stället om objektiva och subjektiva ansvarsuteslutande grunder (*defences*) (s. 62). Till de förstnämnda hör förutom nödvärn även nöd (*necessity*) och samtycke. Till de subjektiva grunderna hör minderårighet och psykisk ohälsa. Huruvida denna strukturmodell omfattas av andra danska straffrättsforskare framgår inte av boken.

En klassisk straffrättsfråga gäller uppsåtet. Två saker vill man gärna som utomstående veta: Innehåller dansk rätt en legaldefinition av uppsåtet eller har praxis gett begreppet dess innehåll? Och var går uppsåtets nedre gräns? Någon legaldefinition innehåller strafflagen inte utan praxis har utgående från lagförarbeten format uppsåtets innehåll (s. 56). Trots en viss inledande osäkerhet har praxis godkänt s.k. *dolus eventualis* i form av ett positivt godkännande av realiserandet av den insedda risken för något olagligt (s. 58).

Det är en allmän uppfattning att den danska försöksläran är starkt subjektiv. I boken bekräftas detta. Förutsatt att brottsavsikt föreligger kan förhållandevis neutrala handlingar straffas som försök, t.ex. att inneha brottsverktyg eller befinna sig i närheten av brottsplatsen. Dock omfattas inte helt otjänliga försök av försöksansvaret (s. 79).

Omkring 20 sidor i boken ägnas åt de enskilda brotten. Det kanske mest intressanta här är existensen av eventuella indelningar av delikten som sedan får konsekvenser, närmast av processuell natur. Enligt boken utgör alla överträdelser av straffbud – oberoende av om det gäller angrepp på liv eller underlåtenhet att följa trafikregler – brott. Dock måste s.k. politiska brott, vilka regleras i strafflagens 12 och 13 kap, prövas i en »förstärkt« domstolssammansättning (s. 87). Tryckfrihetsbrotten nämns också särskilt men här handlar det främst om journalistens källskydd i straffprocessen. I boken ges en kortfattad beskrivning av innehållet i de enskilda kriminaliseringarna som ingår i strafflagen (12-28 kap). Nå-

gen egentlig beskrivning av den mycket omfattande danska specialstraffrätten ges däremot inte. Från finsk synvinkel är det intressant att kapitelordningen i den danska strafflagen är rätt lika den finska strafflagen. I bägge länderna kommer hög- och landsförräderi genast i början. Mycket senare kommer brotten mot liv och hälsa. I texten anges i regel strafflatituderna för de olika brotstyperna. Eftersom dansk straffrätt just inte alls använder sig av lägsta straff-tekniken anges bara det strängaste straffet. I mångt och mycket ligger de danska och finska högsta straffen på samma nivå. Skillnader finns givetvis. I dansk rätt görs ingen skillnad mellan dråp och mord (som i finsk och svensk rätt), vilket lett till en straffskala mellan 5 år och livstid. Narkotikabrotten i Danmark kan ge fängelse upp till 20 år medan narkotikabrott i Finland kan straffas med högst 13 års fängelse (förutsatt att minst två grova narkotikabrott leder till ett gemensamt straff).

Det har i flera sammanhang konstaterats att påföljds läran i de olika nordiska länderna avviker rätt mycket från varandra. I boken ges en i sig relativt kortfattad men upplysande beskrivning av det danska systemet (s. 106-128). Det skiljs i Danmark mellan straff (fängelse, böter och samhällstjänst) och andra konsekvenser av en straffbar gärning. Till sistnämnda hör bl.a. vård av psykiskt störda, säkerhetsförvaring och konfiskation. Fängelsestraffet utdöms i Danmark på livstid eller på viss tid. Sistnämnda form av fängelsestraff utdöms minst 7 dagar och högst 16 år, i undantagsfall 20 år. På samma sätt som i Finland kan fängelsestraff på viss tid utdömas villkorligt. Den danska strafflagen innehåller inget explicit »tak« för hur långa fängelsestraff som kan ges villkorliga men i förarbetena till en lagändring från 2015 finns riktlinjer för hur bedömningen ska göras. Utgående från beskrivningen i boken (s. 111) utgör ett straff på 1 år 6 månader ett slags övre gräns som dock i särskilda fall kan överskridas. Brottsens allvarlighet och gärningspersonens tidigare liknande brottslighet är tungt vägande faktorer vid prövningen. Fastän den finska strafflagen uppställer en definitiv gräns på högst 2 år för villkorligt fängelse påminner systemen rätt mycket om varandra. Två uppenbara olikheter kan dock noteras: För det första kan s.k. kombinationsdom användas, något som innebär att en del av straffet avtjänas i fängelse och en del ges villkorligt. Denna form av villkorligt fängelse har nog diskuterats i finska förarbeten men kombinationsstraff i Finland hör samman med strängare straff för farliga brottslingar. För det andra har den danska riksåklagaren (*rigsadvokaten*) gett direktiv om att åklagaren vid vissa typer av brott måste yrka på ovillkorligt fängelse. Någon sådan styrning från den finska riksåklagarens sida är idag inte möjlig i Finland.

Förutom redogörelsen för de olika straffarterna och andra konsekvenser av en straffbar gärning innehåller boken också några sidor om själva straffbestämning-

en (s. 120-126). Det blir helt klart för läsaren att lagtexten förutsätter en avvägning mellan gärningens grovhet och gärningspersonen. Avvägningens öppenhet kan direkt läsas ur den citerade lagbestämmelsen men betonas också i boken (s. 121). Däremot blir dansk straffrätt mycket konkret i fråga om de straffskärpande grunderna som i lagen är 14 till antalet. Därtill kommer möjlighet att höja straffet med det dubbla eller med hälften om vissa närmare i lagen angivna villkor är för handen. Något märkligt är att strafflindringsgrunderna också är 14 till antalet. Bland dessa märks bl.a. ursäktande okunskap eller feltolkning av lagen (s. 125). Del I avslutas med några ord om brottskonkurrens. Det är svårt som utomstående läsare att värja sig från intrycket att lagstiftaren i Danmark verkligen velat ge domstolen möjlighet att vid behov utdöma mycket stränga straff.

I del II om straffprocessen finns mycket av intresse. Den danska straffprocessen är till största delen reglerad i en mycket omfattande lag – *retsplejeloven*. Den tillkom 1916 och gäller både tvistemål och brottmål.

År 2019 hade Danmark (och då räknas inte Föröarna och Grönland) sammanlagt 24 underrätter som kallas *byret*. Så gott som alla brottmål börjar i underrätten. Det finns två hovrätter (*landsret*) i landet och Högsta domstolen finns i Köpenhamn. I underrätten avgörs brottmålen enligt huvudregeln av en juristdomare eller i en sammansättning med juristdomare och två nämndemän (*domsmaend*). Även i hovrätten deltar nämndemännen, dock inte i Högsta domstolen.

I Danmark är polis och åklagare integrerade på distriktsnivå, vilket betyder att åklagaren kan delta i förundersökningen, men behöver inte göra det. Ska domstolen kopplas in under förundersökningen är åklagaren alltid involverad (s. 155). Det finns 12 polisdistrikt som leds av en polisdirektör och i varje distrikt finns en ledande åklagare som ansvarar för väckandet och drivandet av åtal vid de underrätter som hör till distriktet. I mindre mål, bl.a. trafikmål uppträder även polismän som åklagare. Justitieministeriet kan direkt ingripa i åklagarverksamheten men enligt boken görs det mycket sällan (s. 136). Riksåklagaren är förman för alla åklagare. På mellannivån finns det två åklagare (statsadvokater) som uppträder i hovrätterna och övervakar distriktens åklagarverksamhet. Endast dessa kan besvara sig till hovrätten. Därtill existerar i Danmark en särskild byrå för ekonomisk och internationell kriminalitet (*Statsadvokaten for saerlig økonomisk og international kriminalitet*).

I boken ägnas förhållandevis stort utrymme åt förundersökningen av misstänkta brott (s. 153-191). Innan dess behandlas den misstänktes/åtalades och offrets rättsliga ställning samt sägs något om bevismedlen. Om sistnämnda frågor gör jag några kommentarer innan jag kommenterar domstolsbehandlingen av brottmål i Danmark. Själva förundersökningen får kommenteras en annan gång.

Här är det inte helt lätt att få de svenska begreppen misstänkt och åtalad att passa in i dansk rätt som är översatt till engelska. I dansk straffprocessrätt skiljs mellan att någon är *sigtet* för ett brott eller enbart *misstænkt*. I boken används (åtminstone vad jag kan se) begreppet *accused* för *sigtet* och då omfattar begreppet sådana personer som i svensk terminologi är brottsmisstänkta och sådana som redan åtalats för brott (se t.ex. s. 138). Trots risken för missförstånd använder jag här »åtalad« för bägge begreppen.

Vad gäller den åtalades rättigheter väcker personens ställning efter att målet för hens del avslutats, t.ex. genom en fällande dom viss förvåning. Enligt boken har en sådan person ställning av vittne i en rättegång mot övriga medverkanden i brottet, en ställning som bl.a. medför straffansvar för lögn (s. 139-140). Vid vägran att vittna kan ett sådant »vittne« bötfällas eller hållas i påtryckningsfångelse i högst 6 månader. Enligt boken har detta hänt i praxis (s. 152). I finsk rätt hörs nog en sådan person som vittne men utan straffansvar och utanför bruket av tvångsmedel vid vägran att uttala sig. Däremot är försvaret av den åtalade klart bättre ordnat än i Finland. Så ska bl.a. domstolen på begäran utse en offentlig försvarare när det i målet yrkas på strängare straff än böter (s. 141). Ersättningen till försvararen erläggs av staten enligt en taxa som överenskommits mellan justitieministeriet och det nationella advokatförbundet. Vid fällande dom förpliktas den dömde att ersätta staten för försvarskostnaderna, något som enligt boken den dömde mycket sällan har råd till (s. 142).

I dansk rätt kallas målsäganden för den förorättade (*forurettede*). Vid våldsbrott och sexualbrott har den förorättade rätt till rättsbiträde vars kostnader staten betalar. Däremot har den förorättade inte partsställning och kan uppenbarligen inte tillsammans med åklagaren yrka på straff (s. 145).

Bevisavsnittet inleds med några ord om bevisröskeln i dansk straffprocess. För fällande dom förutsätts uteslutna rimliga tvivel på skulden, dock är detta krav inte intaget i *retsplejeloven* (s. 146). Det sägs också klart ut att ifall någon yrkar på skadestånd i samband med straffprocessen tillämpas på skadeståndet en lägre bevisröskel som är sannolikhetsövertikt.

Den åtalade hörs inte som vittne, däremot nog offret. Så är fallet fastän offret yrkar på skadestånd i samband med straffsaken. Läget är ett annat i Finland så-tillvida att målsäganden som deltar i processen som part inte kan höras som vittne men ifall målsäganden inte intar partsställning hörs hen som vittne (dock utan straffhot). Enligt boken vållar de s.k. personliga privilegierna tolkningsproblem i praxis. Ett vittne (alltså också offret) behöver inte uttala sig i rätten till nackdel för maka/make eller annan närstående. Det är domstolens sak att bestämma vem alla räknas till närstående men vissa riktlinjer är rätt klara (s. 149). En viktig fråga

är behandlingen av vittnen, främst maken till den åtalade som ändrat sin berättelse. Här är dansk rätt mycket pragmatisk. Man använder helt enkelt den berättelse som getts åt polisen eller så hörs polisen som vittne om vad hon berättat. Under senare år har lagstiftaren ökat bruket av videoförhör med barn och andra känsliga personer. Huruvida sådana förhör kan användas som bevis även fastän den åtalade inte har getts tillfälle att via sitt ombud ställa frågor till vittnet verkar enligt boken inte helt klart (s. 151). Däremot sägs entydigt ut att utsagor som en person gett utan att ha blivit upplyst om sina rättigheter, bl.a. rätten till tystnad inte är användbara som bevis (s. 153).

Hur ser då åtalströskeln ut i Danmark? Enligt boken ska åklagaren (inom polisen) sätta sig i domarrollen när åtalsbeslutet fattas. Om det är mera sannolikt att åtalet leder till fällande dom än att åtalet förkastas ska åtal väckas (s. 192). Efter detta redogörs för de medel enligt *retsplejeloven* som finns för att få till stånd ett beslut om åtal eller icke-åtal. Den ännu icke åtalade men *sigtet* kan efter viss tid vända sig till domstolen och begära att domstolen meddelar åklagaren om att ett *åtalsbeslut* måste fattas. Sker inget och vissa andra villkor är uppfyllda betyder detta att målet är avslutat (s. 193). Tyvärr kan detta smarta system inte direkt övertas i Finland eftersom den finska straffprocessens olidliga långsamhet främst beror på den av polisen ledda förundersökningen. Det är svårt att tänka sig att finska domstolar skulle börja ge direktiv åt polisväsendet!

Dansk straffprocessrätt känner två förenklade förfarandeformer. I det ena förfarandet som på svenska närmast kan kallas bötesföreläggande, yrkas endast på böter. Om den åtalade erkänner överträdelsen och betalar böterna avgörs saken utan rättegång. Enligt boken har praxis som erkännande accepterat en »blank« betalning (s. 200). Det andra förfarandet gäller allvarigare brott och grundas på den åtalades erkännande. Om ett sådant föreligger och åklagaren är med på noterna lämnar åklagaren till underrätten en begäran om sådant förfarande. Om begäran godkänns behandlas målet av en juristdomare. I behandlingen måste den åtalade erkänna allt som så att säga hör samman med brottet och domaren måste bli övertygad om att den åtalade är skyldig (s. 203). Något löfte om visst straff får den åtalade dock inte utan det bestäms självständigt av domaren. I motsats till finsk rätt som tillåter s.k. erkännanderättegångar endast i fråga om vissa brottstyper, är den danska regleringen användbar på alla typer av brottmål.

Om målet ges en »normal« rättegångsbehandling består domstolen endera av juristdomare eller juristdomare och två nämndemän. Utgångspunkten är att fängelsestraff ska utdömas i lekmannasammansättning. Vid allvarliga brott kan målet behandlas med jury, dvs. tre juristdomare och sex lekmän. Eftersom den åtalade

kan avstå från denna behandlingsform anges i boken att idag behandlas främst mord och terrorism med jury (s. 219).

Rätten att besvära sig till hovrätten i brottmål är i jämförelse med Finland mycket vidsträckt. Endast vissa böter är uteslutna och här kan en skild nämnd bevilja besvär rätt.

Boken avslutas med en förhållandevis kort redogörelse för verkställigheten av straff. Det kanske mest intressanta är frågan om s.k. villkorlig frigivning. Fångar som dömts till livstids fängelse kan friges villkorligt efter 12 år. Fångar som avtjänar tidsbundna straff kan enligt huvudregeln friges efter att ha avtjänat 2/3 av fängelsestraffet. Under vissa omständigheter kan frigivningen ske efter 1/2 av fängelsestraffet. Om fången anses höra till gäng inbegripna i våldsamma konflikter med andra gäng föreligger ingen möjlighet till villkorlig frigivning. Detta gäller också livstidsfångar. I jämförelse med den danska lösningen är finsk rätt mera formaliserad, bl.a. är rätten till frigivning efter halva tiden kopplad till entydiga fakta, som t.ex. tidigare avtjänade fängelsestraff.

Som helhet erbjuder *Criminal Law in Denmark* en intressant och givande läsning. Texten bär på en inbyggd (men inte uttalad) förväntan att läsaren har förhållandevis heltäckande insikter i något lands straff- och straffprocessrätt. För den som kan läsa (men inte nödvändigtvis tala) danska erbjuder de konsekvent genomförda hänvisningarna till lagtexten stor hjälp. Ibland är boken så pass knapphändig att förståelsen kräver att lagtexten konsulteras. Detta ska dock inte förstås som kritik; ett rimligt sidantal leder automatiskt till en komprimerad framställning.

Dan Frände

Professor i straff- och processrätt vid Helsingfors universitet